

## НЕСАГОРИВО КАНДИЛО

(*Драгиша Васић: Век црвених мајли: зборник радова.*  
Београд: Институт за књижевност и уметност, 2023)

Након објављивања изабраних дела Драгише Васића 1990. године захваљујући прегалаштву Гојка Тешића, чиме је српској култури омогућено да се поново сусретне и упозна са једним од својих уклоњених гласова, присутним тек стидљиво и местимце у понеким антологијским изборима прича током свих прекомерних деценија комунистичке власти, наступио је спори али неумитни моменат њене саморефлексије у вези с оним што јој је недостајало, моменат оличен у монографијама Мила Ломпара *Модерна времена у прози Драгише Васића* (1996), Милоша Тимотијевића *Драгиша Васић и српска национална идеја* (2016) и зборнику радова *Живот и дело Драгише Васића* (2008).

Овај други по реду зборник радова, *Драгиша Васић: Век црвених мајли*, који су уредили Драган Хамовић и Недељка Бјелановић, представља нову реч или поглед на дело и писца кога је такозвана историјска „правда“ сместила, како се у самом зборнику сугерише, изван сваке истине и смисла (38). Зборник означава радосни напор и вољу како његових уредника, тако и аутора радова из којих се састоји, да се пишчева личност и дело, иако бесповратно обележени фигуром жртве, ипак приближе или васпоставе тамо где припадају: у истини и смислу.

Захваљујући нареченим претходним публикацијама, посао таквог васпостављања је био унеколико олакшан, али је и изазов, који се састоји у досезању па и прекорачивању раније досегнутих домета, био већи. Остварени резултати, поткрепљени широким дијапазоном културолошких и херменеутичких увида, сведоче о томе да ће будућим истраживачима и тумачима Васићевог дела, осим што ће имати још једну обавезну референцу за читање, посао још више бити отежан.

Повод за настанак овог зборника било је обележавање стогодишњице Васићевог романа *Црвене мајле* (1922) и збирке приповедака *Ујуљена кандила* (1922), у виду научног скупа одржаног у Горњем Милановцу, пишчевом родном месту, 2022. године, у сарадњи Института за књижевност и уметност и Музеја рудничко-таковског краја (иначе издавача поменутог првог зборника о Васићу из 2008, који је био резултат научног скупа одржаног о 120-годишњици његовог рођења). Међутим, кад је о Васићу реч, стварни повод превазилази сваку пригодност и добија заветну димензију: у *Уводној речи*, изговореној на отварању научног скупа, а којом зборник отпочиње, Драган Хамовић подсећа на мотив и моменат искупљења у Васићевом приповедном делу као и у самом његовом животу, али који се у српској култури – пишчевој духовној отаџбини – услед њене неспремности да проговори из свог „унутрашњег становишта“ (7), још увек није довољно јасно уобличио. Зато научни скуп, односно зборник радова који је посредни, нема за свој „објекат“ само Драгишу Васића, као метонимију једне од најзначајнијих стваралачких личности и дела између два светска рата у српској књижевности и култури, већ више од тога. Говорити и писати о Васићу увек значи говорити и писати о нечему што превазилази границе свог предмета: речју, доприноси се, према Хамовићу, „нашем укупном саморазумевању“ (8).

Зборник је подељен у три ненасловљене целине у којима је распоређено шеснаест радова; прва целина окупља пет, друга три, а трећа осам радова. Прву целину чине радови у којима се о Васићу проговара из широке перспективе разноликих културолошких погледа. Компаративни приступ карактерише радове из друге целине, захваљујући коме се осветљава превасходно идеолошка димензија његове публицистичке, а посредно и књижевне мисли. У трећој целини окупљени су радови посвећени различитим аспектима Васићевог књижевног дела, сагледани из посебних и, у најбољем смислу речи, сужених теоријских перспектива.

Рад Мила Ломпара *Драјиша Васић: фототографије са пишичевим ликом*, који захваљујући симболичко-семантичком озрачју својих увида представља угаони камен зборника, те с разлогом, а не само зато што је најобимнији, прва целина зборника њиме и отпочиње, представља херменеутичку реконструкцију Васићеве духовне биографије. Као биографско-стваралачка чворишта аутор је изабрао фотографије из пишчева живота, од детињства до трагично прекинуте позне зрелости, описавши их са прецизношћу која омогућује да се, иако текстуално опосредоване, визуализују у читаочевој свести. Притом, ти описи нису толико миметички колико интерпретативни, подразумевајући психолошке, филозофске и културолошке херменеутичке продоре у наречене документе, уз напомену да посреди није само тумачење оног што је на фотографијама присутно већ и залажење у сферу одсутног и слутњи, то јест у оне лакуне које у преломним тренуцима пишчевог живота нису остале сачуване у материјалној форми, али јесу имале утицаја на стваралачко sazревање једног „у много чему“ тајанственог живота (12). Аутор не осветљава Васићево уметничко ствараштво помоћу биографских чинилаца већ чини супротно: указује на „трагове духовног интензитета“ у пишчевој личности захваљујући увидима у његову уметничку прозу (12). Тако се успоставља плодотворан дијалог између тзв. фикције и факције, који не би био могућ без паралелизма судова о Васићевом књижевном делу са биографским, историјским и културним контекстима у којима је то дело настајало. Посебну пажњу аутор посвећује „карактеристичној двострукости“ Васићевог уметничког приповедања, везаној за „сусрет патријархалног и модерног света“ (13), али и самог писца, његовог „противречног и осетљивог духа“ (16), испољеног у јавном ангажману и публицистичкој делатности. Осветљавају се и многе амбиваленције и противречности: Васићев однос према жртви, поетичке особености његовог приповедања, са нагласком на „нервози“ као њеној епохалној, модерној карактеристици, однос традиционалног и егзистенцијалног, као и однос према „кризи српске грађанске свести“ (35).

У раду *Шта су то црвене магле? (О индивидуалистичком и колективистичком начелу у делу Драјише Васића и Милоша Црњанског)*, Горана Раичевић покушава да разјасни „контрадикторности“ присутне у Васићевом делу, као и да одговори на питање „шта представљају 'црвене магле' у наслову његовог јединог романа“ (42). Јер, кад би та насловна синтагма заиста означавала идеолошко заблуде модерног човека, како је досад тумачено у критици, чини се, према ауторки, да би такав наслов „више одговарао првом роману Милоша Црњанског“ (49). Према њој, идиоматски израз из енглеског језика *red mist*, „који упућује на стање гнева, беса, али и на сваку ситуацију у којој се човек налази 'ван себе', када уместо рационалности у њему превладају ирационални импулси, нагони и страсти“, ближи је смисаоном фону Васићевог романа. Тако се у раду антиратни карактер Васићевих *Црвених магли* и прве збирке приповедака *Ушљена кандила* самерава са „послератном осећајношћу Милоша Црњанског“ (41), при чему се истиче недвосмислен идеализам ових писаца, односно њихово окретање колективистичким вредностима.

Драган Хамовић је у раду *Драјиша Васић и криза српског саморазумевања* настојао да компаративним приступом укаже на дослухе између ставова о „нацио-

налном саморазумевању из уметничке и публицистичке прозе Драгише Васића“, Слободана Јовановића, Владимира Велмар-Јанковића, Момчила Настасијевића и других (55). Посебан обзир у том раду дат је Крлежиној опасци, изреченој из „седишта Ендехазије“ 1942. године, да Васића одликује „паланачки поглед на свет“, што, према аутору, представља „оријенталистички поглед на српску средину, цивилизацијски инфериорну“, односно стереотипни наратив изведен из балканистичког дискурса „којим се обезвређује свако самосвојно српско наслеђе и културни дигнитег“ (59). И у овом раду је, као и у претходним и потоњим, указано на трауматски доживљај Великог рата, који је довео до тектонских промена не само у моралном бићу човека већ и кад су посредни наслеђени културни обрасци, односно културно-националне парадигме, нарушене „неуротизованим упадом Европе у дотадашњи србијански спори ритам“ (61).

*Етнoиcхoлoшким увидима Драгише Васића у књизи 'Каракѿер и мeнѿалиѿеѿ јeднoј ѿкoлeњa'* бавила се Јана М. Алексић. Реч је о Васићевој расправи која представља „јединствену [...] одбрану духовног и културног профила историјске заједнице којој аутор припада“, а која је за циљ имала полемички напор „да развеје стереотипе и погрешне судове Гистава Ле Бона, интелектуалца чији је дискурс колонијалан“ (68), то јест све оне „елементе оријенталистичког дискурса“ у његовим исказима, или, прецизније речено, елементе „пограничног оријентализма“, као колонијалним представама о „оближњим улезима“, тзв. другима, из пограничних области европског континента (69). Полазећи од суда да је Васићево дело историософског карактера, ауторка посебну пажњу придаје одредници *ѿкoлeњe* која стоји у наслову тог дела (72), и уопште пишчевим покушајима да осветли српски културни образац, не би ли на тај начин оспорио „максиме оријенталистичког дискурса“ (74). Од посебне је важности ауторкино критичко тумачење Васићевог става према српском народу као колективу, које подразумева и полемичан однос према ранијим критичким разрешењима тог става, посебно оним из пера аутора чијим је радом ова прва целина зборника отпочела. Отуд она подвлачи неколико социокултурних и антрополошких карактеристика српског народа које је Васић издвојио, попут односа према рату, религији и националном идентитету, остајући и сама запитана у којој мери је Васић био у праву кад је посреди „целокупно постојање српског народа“, а у којој су мери његови увиди о сународницима ипак били ограничени, то јест одрживи у опсегу тек одређеног историјског периода (80).

*Пoлeди Драгише Васића на истoријскoм наслеђу рудничкo-ѿаковскoј краја и сѿињањe у кoмe сe oнo нaлaзи ѿслe јeднoј вeкa* тема је рада Александра Марушића. Аутор је представио два краћа Васићева чланка објављена у божићним бројевима *Пoлиѿиѿке* и *Правдe* 1937, који су резултат пишчевог обиласка завичаја 1936. године. Реч је, да се наслутити из ауторове интерпретације, о прото-зебалдовски интонираним текстовима у којима је Васић забележио своје утиске, од којих предњаче резигнације, током тог путовања, а које се односе на небригу према историјским споменицима, „превасходно везаних за подизање Другог српског устанка“ (83), и на њихово пропадање, залажући се притом „за њихову обнову и за чување сећања на артефакте прошлости“ (88). Аутор је истовремено указао и на три друга чланка сличне тематике и комплементарног усмерења, објављена у истој деценији кад и Васићеви чланци, да би се подробно позабавио такозваном „обновом сећања“ (90) у вези са назначеним историјским локалитетима, односно реализацијом „визионарских идеја“ свих тих аутора која је почела да се одвија тек крајем двадесетог века, „у друштвеним околностима потпуно другачијим од оних у којима је живео и стварао Драгиша Васић“ (98).

Другу целину зборника, коју чине три рада сличног, компаративног приступа којима се осветљавају публицистичка, односно идеолошка Васићева виђења,

отвара рад Милоша Тимотијевића *'Црвена' или 'свјетла' Русија: Компарација њујоркског Мирослава Крлеже и Драјише Васића о њиховој земљи социјализма*. Наиме, и Васић и Крлежа су били пријатељи у младости и делили многа заједничка левичарска уверења, свако је од њих понаособ посетио Совјетски Савез, и непуну деценију након тих путовања, идеолошки се удаљивши, прекинули су контакт и пријатељство. Аутор упоређује њихове импресионистички обојене путописе, који представљају како сведочанства „о земљи у коју су дошли“, тако „и о њима самима“ (105), не би ли прецизније указао на вредносна упоришта и разлоге за прекид пријатељства ових писаца, подсећајући да је већина истраживача „такав 'прелом' [...] објашњавала Васићевом духовном збрком и недоследношћу (углавном на основу Крлежених сведочанстава), што је условило његову ретрадиционализацију и одрицање од 'напредних' левичарских, можда и комунистичких идеја“ (104). Заправо, компаративна анализа тих путописа указује на непомирљиве духовне разлике између ових писаца, нарочито кад је посреди глорификација комунистичке идеологије и револуције и однос према сопственом националном идентитету, као и религији, то јест према радикалној, агресивној атеизацији совјетског друштва. Аутор је истакао есхатолошки смисао који је Совјетски Савез имао за Васића и Крлежу, чињеницу да је „прва земља социјализма [...] на симболичком нивоу“ означавала „утопијско револуционарно друштво“ (118) које је будило месијанску „наду за спас човечанства“ (119), те да су путописци, „иако су на пут кренули са сличним осећањима“, ипак „на различите начине доживели Совјетску Русију“ (118). Речју, њихове разлике у доживљају Совјетске Русије биле су „значајније [...] од подударанја“, због чега и прекид њиховог пријатељства „није био случајан“, нити је био проузрокован Васићевом наводном „недоследношћу“ (119).

Као и у претходном, у раду Николе Маринковића *Октобарска револуција као зајонетика: њујоркског Стјанислава Винавера и Драјише Васића из Совјетске Русије*, присутан је сличан компаративни метод, погодан за међусобно самеравање исте Васићеве репортаже, *Њујоркског Васића из Русије*, али овај пут не са Крлежиним путописом већ са Винарезовим *Руским њоворкама*. Аутор најпре указује на сложени однос српске и руске културе, на то да је руска култура постала „саставни део српске“ како би „наша култура [...] сачувала српски идентитет“ и како због тога постоји разлика између идеализоване „имаголошке Русије српске културе“ и стварне, емпиријске Русије (124), оличене у совјетском систему, разлика која је условила благонаклони однос оновремене српске интелигенције према руском револуционарном преврату, као наводно завештајном процесу који, без обзира на своје идеолошке претпоставке, буди свечовечанску наду и доноси „духовне елементе различитости у односу на Запад“ (130). Управо је зато било могуће сагледати совјетску Русију као „мистерију“: „велику државу на Истоку која је алтернатива Западу“ (134). Ни Винавер ни Васић, који се у много чему слагао са Винавером, као очевици револуције, нису били њене апологете нити „сапутници“ (135). Васићева слика Русије је „ближа неохуманистичком него марксистичком програму“, па је у том контексту она „културно, можда и важнија од Винаверове, јер показује крајњу меру прихватања комунистичког друштва од стране српске грађанске интелигенције“ (135). Међутим, аутор је с правом приметио да путописци нису регистровали епохалну идеолошку промену која је захватила Русију тих година, у мери да је „наглашено ступала против интереса српског народа“, на основу чега је закључио да је, иако им је експлицитни циљ био „да се верно прикаже стање Русије током и након револуције“, имплицитни циљ, који им је искривио сазнајну оптику и довео до погрешних, на искуству неутемељених увида, био је да се „утврди да ли је Русија за српску културу оно што је некада била – иако у промењеним околностима и другачијег садржаја“ (136–137).

Исти аутори, Винавер и Васић, предмет су још једног компаративног суочавања, овај пут у раду Владимира Димитријевића *Уједињење као разочарање: Политичка јубилистичка Драгиша Васића и Стјанислава Винавера после Првој светској рата*. Реч је о текстовима у којима су ови књижевници, желећи да „стварност учине достојном херојске борбе свог поколења“ (140), изражавали дубоко разочарање након стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, које је изневерило њихове националне и политичке идеале. Они су у својим текстовима критиковали монархију и њену корупцију, али и писали о арнаутској побуни у Старој Србији и Албанији, и изражавали став према комунистима. Њихов ангажовани етос почивао је на уверењу „да реч и даље има дејство“ те да је спас од неподношљивог политичког система, једини који може препородити српско друштво, према Винаверовом уверењу, у „спасоносном гађењу, скромности и култури“ (153).

Трећа целина зборника, која по броју текстова заузима његову другу половину, састоји се од радова који су, наспрам панорамичних културолошких и идеолошких виђења у претходне две целине, тематски ужи и теоријски продорнији, а посвећени аспектима пишевог искључиво књижевног дела. Тако је Александар М. Милановић, у првом раду из треће целине, под насловом *Синијакса јовићене осећајности: Понављање као стилски јосиујак у Црвеним маглама Драгише Васића*, изложио стилско-језичку анализу тог романа у најбољој традицији – у нашој савременој науци о књижевности прилично занемарене – стилистичке критике. Он је у Васићевом роману *Црвене мајле*, који досад готово да није привукао „већу пажњу лингвиста и лингвистичара“, анализирао „различите форме понављања“, као и њихове „стилске функције“ (157), мотивације и уметничке ефекте (171). Васићева „свесно пренаглашена“ понављања (171), односно синтаксичке кумулације, имала су најпре миметичку функцију приликом „опонашања живог дијалога или говора при повишеној узбуђености и нервном растројству“ (157), омогућујући „постизање гротеске“, па све до „сентименталности у комуникацији међу заљубљенима“ (171), у чијем случају је поступак понављања као „поступак поетизације“ приближио језик *Црвених мајли* „језику лирског романа“ (170).

Неретко радови у зборницима попут овог, који су, условно или не, пригодног карактера, мање говоре о предмету свог проучавања, а више о самим ауторима и њиховим пољима интересовања, која они мање или више успевају да ускладе и са задатим предметом. Међутим, ретки су и, самим тим, свечани, случајеви када специфичне теоријске оптике и херменеутичка залажења, обично усмерена на освенчене ободне истраживаног предмета, донесу ненадане и далекосежне увиде, тако да превазилажењем свог предмета проучавања заправо додају нову меру соли неопходну за опстојање смисла и истине. Такав је, између осталих, случај са радом Недељке Бјелановић *Зашто жаба нема реј? Од блајо јогсмијеха до најирње пројеске: Хумор Драгише Васића*, који се неупућеном читаоцу може учинити као један од оних радова који се својим ауторима „догоде“, као да су и сами затечени, а тако сигурно није, до којих су епистемичких граница зашли или их прекорачили, до којих су поља истраживања доспели. Ауторка је, наиме, као тему свог рада, покушала да идентификује „природу хумора у Васићевој прози“ (173), упркос томе што се на први поглед чини да је питање хумора маргинално или занемарљиво кад је посреду Васићево књижевно дело. Међутим, указивањем на неколико Васићевих приповедака, ауторка је показала „да се управо кроз промјену хуморних парадигми, кроз својеврстан пролом, не више чак ни контаминацију категорија трагичног и смијешног и комичног, види суштински карактер Васићевог приповиједања“ (174). Она је у фокус свог истраживања ставила однос хумора и његових поетичких образаца, што јој је омогућило да закључи да се управо „у обликовањима новог лика комике Драгиша Васић указује као непатворено модеран и истински авангар-

дан аутор“ (175). Заправо, Васић је, према ауторкином запажању, „својом напрегнутом гротеском“ успео да открије нешто што је до тада било „несмијешно“, да зађе „не до ничега, него до страхоте иза ничега, до суочавања са тоталитетом зјапеће празнине онда када су сви сломови већ прошли, а његови измучени ликови неким грозним чудом преживјели“ (176). Реч је о хумору који извире из тоталног обесвећења „свега онога што смо склони да назовемо смислом“: „смрти, љубави, породичних односа, пријатељстава, светиње заједнице уопште“ (177), као последици разградње самог језика, односно одустајања од смисла као таквог, што је, према ауторкиној сугестији, једно од суштинских обележја епохалног преврата који је, између осталог, обележио поетички увид реализма у модернизам и авангарду.

У раду *Између сна и смрти*: Црвене магле *Драјице Васића*, Милета Аћимовић Ивков је, имајући у виду да је реч о роману „с елементима психолошке анализе“ (188), указао на „књижевно-уметничка својства и поступке који су ликове доводили у граничне егзистенцијалне ситуације“ (185). Он је поступке јунака покушао да осветли „из егзистенцијално-психолошке перспективе“, указујући на амбивалентност њихових личности (185), који у многome припадају типу, јасперсовски речено, „незбринутог човека“ (188). Притом, сами „топоси *сна* и *смрти* имају важну и истакнуту тематску, композициону, значењску и симболичку улогу“ у *Црвеним маглама* (188), због чега им је и посветио подробну пажњу у свом раду.

*Поетичком ѝросјора* у роману Црвене магле *Драјице Васића* бавио се Стеван Јовићевић. Он је у свом раду пошао од феноменолошких поставки поетике простора Гастона Башлара, према којима, између осталог, „оно што замишљамо управља оним што опажамо“ (203), што значи да „свет није оно што нам се указује као нека материјална датост“ већ је „онакав каквим га ми измаштамо“ (205), да би у светлу те филозофије читао Васићев роман. Тако се простор у роману разматра у својој вишеструкости: жанровски, композиционо, мотивационо, па и поетички, то јест у дослуху са експресионистичким поетичким претпоставкама присутним у роману, видљивим, на пример, у чињеници да је свет који окружује ликове обликован „сходно њиховоме душевном стању“ (206). Другим речима, поетика простора, како отвореног тако и затвореног, у широком опсегу свог семантичког спектра, „корелира са психолошким нитима у роману“, што је у складу са „типично модернистичким заокретом ка јунаковом унутрашњем животу“ (206). Аутор је посебну пажњу обратио и на „корозивну природу рата“ која је условила пражњење свега што би „било иоле узвишено“ (215).

Динамични однос између љубави и рата, ероса и танатоса, тема је рада Ане Д. Козић *Човек (не) воли ѝосле рајџа: Разорени мушко-женски односи у ѝријовей-кама Драјице Васића*. Кроз призму еротолошке теоријске оптике, ауторка је својим херменеутичким увидима у Васићеву приповедну прозу показала како је Први светски рат не само нарушио традиционалне моралне друштвене вредности и довео до одсуства љубави у послератном свету, заједно са одсуством смисла, већ и успоставио ново схватање сексуалности, као уточишта „у борби против дехуманизације“ (217), као „својеврсног натприсуства у општем стању ратног бесмисла“ (220), што је напослетку условило и сукоб између сексуалности и морала, то јест „сукоб између духовног и телесног принципа“ (217). Након што је усмерила пажњу на детронизацију романтичарских идеала попут „драге и отаџбине“ у Васићевој приповедној прози (219), ауторка је, из различитих теоријских перспектива, указала на низ приповедних мотива везаних за проблем „инструментализације и дехуманизације бића“ (224), односно „онтолошке усамљености човека“ (226), која прераста у „онтолошку отцепљеност од света и од Бога“ (228), а сходно томе и отцепљеност од истинског, душевног, некадашњег себе, од другог бића и од љубави која би једина умела да зацели такву дезинтеграцију и усамљеност. Нихили-

стички свет Васићевих приповедака је, према ауторкиној сугестији, испражњен од истинског човека.

*Болест у роману Црвене магле и збирци прича Утуљена кандила Драјише Васића* је као тему свог рада осветлила Јована Милованчевић. Она је указала на болест као једну од кључних и честих тема у Васићевом делу, која се појављује у „семантичком распону од физичких до чисто психичких манифестација у животу човека“ (231), при чему су психичке појавности болести приповедно претежније и уметнички релевантније, будући да се доводе у везу како са „друштвеним контекстом“, тако и са „противречним личностима“, чија је „једна од кључних особина двоумица“ (232). Посебан обзир у раду ауторка је придала истраживању односа између болести и истине, па је тако закључила да је „исходиште психичке болести“ (233) у Васићевом књижевном делу, упркос расцепљености и децентрираности бића – и то не само психичке већ и „дубоко егзистенцијалне и метафизичке“ (240) – у човековој жељи „да се саморазуме“, да „освоји своју упоришну тачку, место рађања новог бића“ (233), што, парадоксално, води ка томе да „пут ка себи“ представља „растакање бића“ (241). Ауторка је, тако, указала на низ узрока психичких болести код Васићевих неретко „рашчовечених“ јунака, на њихову промењену свест која ни спољашњу ни унутрашњу стварност не перципира друкчије осим као „надасве интерпретативну“ (237) – њихове су „перцепције само некакве интерпретације“ (239). Међутим, у Васићевој приповедној, тотализујућој визији света се и природа, то јест спољашњи свет, указује као „акутно стање болести и црнила“ (243), што значи да она није само „одраз човекових мисли“ колико је и човек „одраз природе“ (245).

У раду *Послератни градски светови: Пад са грађевине Драјише Васића*, Александар С. Пејчић истражује културне modele и начине наративизације градских светова представљене у тој збирци приповедака. Указавши на „теоријски основ поетике градске прозе“ (247), односно свих егзистенцијалних, психолошких, социјалних, етичких и културалних чинилаца који обликују градски живот, аутор је истакао да се ти чиниоци код Васића не могу тумачити ван реалистичке и експресионистичке поетике „којима је био наклоњен“ (250). Аутор је посветио пажњу и односу културалних модела послератног света према патријархалној култури, који се нарочито огледа у „измењеним мушко-женским односима“ (251), потом комуникацијским кодовима који одликују различите „реторичке modele“, везане за фолклорни, односно градски разговорни тип (255), као и односу према православној традицији који се испољава у отклону чија је последица „утапање у иминарну западноевропску *друјоси*“ (257), да би у наредној збирци приповедака указао и на мотив смрти и симболику пада.

У последњем раду зборника, *Књижевни ходочасници на размеђи епоха – Драјиша Васић и Григорије Божовић*, Марија Благојевић је посветила пажњу компаративном суочавању путописних проза ових писаца, њиховом односу „према просторима Старе Србије после Првог светског рата“ (267), а посебно према косовско-метохијском простору. Она је истакла да „Васићевим проседеом провејавају експресионистички тонови“, док је Божовићев обележен реалистичким и модерним, при чему Васић пише из „осећања разочарања после балканских и Првог светског рата“ (268), па је његов путописни доживљај „апотеоза казне и *сипрадалацијива*“ (267), обележена критичким, „полемишким тоном протканим иронијским моментима који су у функцији цинизма“ (271) или „сарказма“ (274), за разлику од Божовића код кога „преовладава глорификацијска нота родног краја“ (267), настојање да се „поновно успостави древни фолклорни хронотоп“ (276). Речју, док Васић својом путописном прозом критикује државни режим, односно ондашњу политичку савременост, Божовић је

загледан у прошлост, у „традицију и предање“, и на крају у „самог човека“ (277), из чије културолошке перспективе изнова изграђује „романтичарску визију света“ (276).

Зборник радова *Драгиша Васић: Век црвених мајли*, на основу свега претходно реченог и, наравно, свега значајно а ненамерно изостављеног, у свему је испунио своју заветну чашу искупљења према писцу који је својим књижевним делом, нарочито неколиким приповеткама, досегао сам врх српског и европског модернизма, односно авангарде. У питању је зборник чији радови својим зрелим научним доприносом, методолошким приступима и разгранатом лепезом херменеутичких сазнања додатно учвршћују позицију Драгише Васића у историји српске књижевности, али и позивају на нова, радознала и сазнајно плодотворна читања његовог уметничког и публицистичког дела. Тако је историјска правда према писцу чији земни остаци почивају на непознатом месту делимично исправљена, захваљујући, између осталог, и труду уредника и аутора овог зборника, а који симболички представљају прегршт земног праха неопходну за заслужени и смирени починак једног деценијама намерно заборављеног дела, отргнутог из загрљаја културе којој припада и коју је, докле је њеног трајања, у истој мери и задужило.

Др Кристијан Олах

Институт за књижевност и уметност, Београд  
kristijanolah84@hotmail.com

UDC 821.163.41-14.09 Рора V.(049.32)  
Примљен: 30. јула 2024.  
Прихваћен: августа 2024.

## ОТКРИВАЊЕ ПЕСНИЧКОГ УНИВЕРЗУМА

(*Поейски светови Васка Поје*. Јован Делић (ур).  
Нови Сад: Матица српска, 2024)

Зборник радова *Поейски светови Васка Поје* проистекао је из саопштења са истоименог научног скупа одржаног 18. новембра 2022. године поводом стогодишњице Попиног рођења, под уредничким пером проф. др Јована Делића, дописног члана САНУ. У издању Матице српске, где је скуп и одржан, овај зборник садржи драгоцене радове двадесет и четири научника (историчара и теоретичара књижевности, књижевних критичара, лингвиста итд.), у којима се са различитих аспеката сагледава поетика Васка Поје, песника који је већ задобио статус класика српске књижевности. Текстови у зборнику су распоређени у три целине. У првој целини налазе се радови проф. др Љиљане Пешикан Љуштановић, др Марије Слободе, др Ксеније Миловановић, проф. др Снежане Милосављевић Милић, проф. др Сање Париповић Крчмар, др Јане Алексић, проф. др Александра Милановића, др Ранка Поповића, проф. др Бојане Стојановић Пантовић, др Радоја Фемића и проф. др Горана Радоњића. Ова целина усмерена је ка осветљавању аутопоетичких и метапоетичких елемената Попиног стваралаштва како у есејистичким записима, тако и у самој поезији, или пак кроз његов антологичарски ангажман. Радови у другој целини баве се осветљавањем и тумачењем појединачних песничких збирки или циклуса – ту су радови које потписују др Марија Јефтимјевић Михајловић, проф. др Јован Делић, Марко Паовица, проф. др Бранко Вранеш, проф. др Слободан Владушић и др Владан Бајчета. Трећа целина са студијама др Весне Цидилко,